

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра східнослов'янської філології
та інформаційно-прикладних студій

ПОЕТИКА КАРНАВАЛУ У РАННІЙ ПРОЗІ М.ГОГОЛЯ

Кваліфікаційна робота
на здобуття ОС «бакалавр»
студентки IV курсу
галузь знань 03 «Гуманітарні науки»,
спеціальності 035 «Філологія»,
спеціалізації 035.034
«Слов'янські мови та літератури
(переклад включно), перша –
російська»
ОПП «Російська мова і література
та англійська мова»
Аліни МАЛІЄВОЇ

Науковий керівник:
к. філол. н., доцент кафедри
східнослов'янської філології та
інформаційно-прикладних студій
Олена ПОДДЕНЕЖНА

«Допущено до захисту»
Протокол № 11 кафедри
східнослов'янської філології та
інформаційно-прикладних студій
ННІФ від 12.05.2023

Завідувач кафедри

к. філол. н., доц. _____ **Олександр БОНДАРЕНКО**

Київ – 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	4
РОЗДІЛ 1. Карнавалізація як засіб формування художньої дійсності	7
1.1. Сутність карнавалізації та її місце в літературі.....	7
1.2. Характерні риси поетики карнавалу в літературній творчості	11
РОЗДІЛ 2. Дослідження ознак карнавалізації у ранній прозі М. Гоголя	14
2.1. Обрядово-видовищна тематика як елемент карнавальності у ранніх творах М. Гоголя.....	14
2.2. Сміх у М. Гоголя як атрибут поетики карнавалу	22
2.3. Фамільярно-майданна мова як фактор формування карнавальності гоголівської прози	24
Розділ 3. Гоголівські мотиви у творчості українських постмодерних письменників	27
3.1. Мотивна структура оповідання В. Даниленка «Дзеньки-бреньки»..	28
3.2. Гоголівська рецепція в українській постмодерністській літературі.....	31
3.3. Українська постмодерна проза у контексті поетики М.Гоголя	34
3.4. Взаємодія гоголівських мотивів і постмодерністської прози	38
Висновки	42
Список використаних джерел.....	44

ВСТУП

У творчості кожного митця виділяють окремі періоди, для яких характерні схожі теми або ж творчі принципи змалювання дійсності: фактичної чи створеної фантазією письменника. Як правило, ранній етап творчості відрізняється ще не сформованим індивідуальним стилем творця слова, високою залежністю від поглядів близьких соратників по творчій праці, вираженим впливом загальнокультурних тенденцій на сюжетні картини, образи та засоби їх створення.

Але рання проза М. Гоголя, навпаки, ніби випереджала історичну епоху. У ній вже були закладені основні елементи постмодернізму, який знайде масову популярність в літературі лише в II пол. XX ст. У своїх ранніх творах Гоголь створив яскраву картину «карнавалу», яскраво описуючи свята і традиції українців, формуючи складні образи, які часто постають перед читачами ніби у «карнавальній масці», що формується завдяки характерним описам зовнішності та специфіці мовлення гоголівських персонажів. Неодноразово наступні покоління письменників будуть звертатися до канонів «карнавальної» картини світу у творчості гоголя, формуючи специфіку постмодерністського літературного жанру.

Незважаючи на роль гоголівської ранньої творчості у формуванні літературних традицій наступних десятиліть, у наукових джерелах нечасто досліджуються особливості прояву поетики карнавалу в художніх творах М. Гоголя. Це й обумовлює актуальність звернення до теми дослідження: «Поетика карнавалу у ранній прозі М.Гоголя».

Метою дослідження у бакалаврській роботі стало виділення основних ознак карнавальності в художній літературі та аналіз специфіки їх використання у ранній прозі М. Гоголя.

Для досягнення вказаної мети в роботі поставлено наступні **завдання** дослідження:

- визначити сутність карнавалізації;
- охарактеризувати риси поетики карнавалу в літературній творчості;
- дослідити обрядово-видовищну тематику як елемент карнавальності у ранніх творах М. Гоголя;
- проаналізувати сміх у М. Гоголя як атрибут поетики карнавалу;
- описати фамільярно-майданну мову як фактор формування карнавальності гоголівської прози .

Об'єктом дослідження в бакалаврській роботі є карнавальність як спосіб відображення творчої картини світу митця.

Предмет дослідження – поетика карнавалу в ранній прозі М.Гоголя.

Методи дослідження. В ході виконання бакалаврської роботи було використано традиційні методи літературознавчих досліджень: дедуктивний метод, метод порівняння та метод аналогії, феноменологічний метод, за допомогою яких було виявлено особливості карнавальності та охарактеризовано ранню прозу Гоголя.

Матеріалом дослідження бакалаврської роботи є ранні твори М. Гоголя, зокрема повісті, що увійшли до першої книги письменника «Вечори на хуторі біля Диканьки»: «Сорочинський ярмарок», «Вечір проти Івана Купала», «Травнева ніч або Потопельниця», «Ніч перед Різдвом», «Запропаща грамота».

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації ознак поетики карнавалу в літературній творчості, серед яких виділено такі як святковість, пародійність, іронічність, сміх, емоційно знижена лексика. За рахунок вказаних рис художніх творів формується інша – паралельна, карнавальна – реальність, «картинне» буття.

Практичне значення дослідження полягає у виділенні всіх названих ознак поетики карнавалу в ранній прозі Миколи Гоголя, що дозволило охарактеризувати творчість письменника як першооснову постмодернізму в українській та російській літературі.

Структура бакалаврської роботи включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел. У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт та предмет. Перший розділ характеризує карнавалізацію як засіб формування художньої дійсності. У другому розділі проведено дослідження ознак карнавалізації у ранній прозі М. Гоголя.

РОЗДІЛ 1. КАРНАВАЛІЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ДІЙНОСТІ

1.1. Сутність карнавалізації та її місце в літературі

Поняття карнавалізації в наукових джерелах аналізується з точки зору різних наукових дисциплін: філософії, культурології, літературознавства. Для розуміння його сутності, перш за все, доцільно з'ясувати зміст терміна «карнавал». Він трактується по-різному, але найпопулярнішим варіантом є походження слова від «carne vale», що у перекладі з латини означає «прощай, м'ясо». Лінгвістичні словники, теж посилаючись на латину, стверджують, що етимологія слова походить від «carrus navalis», що означає потішний візок-корабель. Але сутність поняття «карнавал» трактується як «масове народне гуляння з величезними процесіями та театралізованими виставами» [14, с.109].

У рамках соціальної філософії карнавалізація розглядається як одна з форм переходу особистості від фактичної реальності до віртуальної, як критерій сформованості суспільної форми віртуальної свідомості [4, с.102]. Тобто, в основі даного поняття лежить заміна реального сприйняття оточуючого світу на певну віртуальну, нереальну, змінену реальність, набуття свідомістю людини нових ознак.

В основі даного процесу лежить «карнавал» як світовідчуття, що звільняє від страху, максимально наближає світ до людини, з його радістю змін і веселою відносністю; він демонструє тимчасове вивільнення від домінуючої правди і пануючого ладу, тимчасову відміну всіх ієрархічних стосунків, привілеїв, норм та заборон. Науковці підкреслюють, що необхідність введення терміна «карнавалізація» у соціальну філософію пояснюється тим, що такі значущі сфери життя людини, як економіка, політика, релігія, спорт тощо нині набувають риси видовища,

театральності, святковості, що не може не відбитися на існуванні та особливості функціонування явищ в сучасному суспільстві, що належить до даних сфер [4, с.104].

У культурології карнавальність вважається однією з характеристик культури. М. Петрушкевич характеризує карнавал як певну матрицю, в якій закладено світосприйняття окремого народу або певної епохи. Карнавал знаходить втілення у різних формах залежно від періоду розвитку культури. Це і містерії античних часів, і середньовічні карнавали та маскаради, і перформанси постмодернізму, і сучасні челенджі та флешмоби. Таке різноманіття форм прояву карнавалу зумовлює широкий зміст даного поняття, значний перелік святкувань у вигляді карнавалу [14, с.109].

Тобто, карнавалізація проявляється різними феноменами, фіксується в конкретних соціокультурних умовах, виступає ігровим акцентом культури. При цьому карнавальність сприймається як елемент комунікації в рамках міжособистісного спілкування. Таке розуміння досліджуваного терміна пояснюється історичними традиціями, адже в традиційній культурі карнавали використовувалися з метою створення оптимальних умов для забезпечення комунікативного зв'язку, як міжособистісного, так і міжкультурного. На сучасному етапі культурні парадигми значно змінюються, класична комунікація набуває нових ознак, в результаті чого формується потреба у нових механізмах взаємодії. Тому карнавалізація характерна й для сучасного етапу розвитку культури [14, с.103].

Водночас, найбільш характерною ця ознака є для культури постмодернізму. Тому в наукових джерелах традиційним вважається розуміння карнавальності (або карнавалізації) як важливого елемента постмодерної культури [25, с.70].

Для періоду постмодернізму характерною є зміна світоглядних позицій, які були властиві попереднику-модерну з його акцентом на соціально-політичній реальності буття. Нове сприйняття картини світу у постмодерністських поглядах відходить від усталених ціннісних орієнтацій, нормативності, впорядкованості, суспільної організованості. Навпаки, для постмодерністів характерними стають невизначеність, хаотичність, розгубленість, розосередженість. У наукових колах підкреслюється, що найбільш специфічними рисами постмодернізму можна вважати прагнення до відкритості, фрагментарності, визволення, широта поглядів, плюралізм, еkleктичність, використання пародій, гумору та іронії, кітча, гри, саморефлексії, для яких не властиві певні канони, але характерними стають карнавалізація, видовищність, перфоманс [15, с. 71].

Тобто, карнавальність як характерна ознака постмодернізму проявляється в різних прошарках культури: в театрі та в музиці, а образотворчому мистецтві і в літературі. Відповідно, в рамках літературознавчих досліджень епохи постмодернізму значну увагу приділяють аналізу проявів карнавалізації.

Лінгвістичний словник трактує поняття «карнавалізація художньої мови» як вербалізацію ігрової форми реалізації культури, видовищного, гротескного протесту проти пуританства у лінгвістиці. Поетика карнавалу формується засобами мовної гри, використанням гумору, пародій, семантичного хаосу, стилістично зниженої лексики з метою цілеспрямованого порушення канонів естетики у мововираженні [5, с.144]. Дане визначення досить повне, оскільки не просто вказує на співвіднесеність художньої мови та культури, але й перераховує основні ознаки поетики карнавалу: мовна гра, пародія, семантичний і текстовий хаос, стилістично знижена лексика.

Т.В. Гребенюк, описуючи поняття карнавалізації в рамках літературознавства, визначає його наступним чином: «транспонування на мову літератури феномена карнавалу як особливої синкретичної видовищної форми обрядового характеру» [6].

Термін «карнавал» та, відповідно, «карнавалізація» було введено у науковий обіг М. Бахтін у своїй роботі «Творчість Франсуа Рабле й народна культура середньовіччя й Ренесансу». Тому науковці вважають Михайла Бахтіна головним авторитетом у сфері вивчення феномена карнавалу та ознак карнавалізації. Дослідження Бахтіна присвячені вивченню народно-сміхової культури епохи середньовіччя, психологічних основ її формування. При цьому науковець акцентує увагу на існуванні спорідненості карнавалу, ритуалу, свята, підкреслює знаковість, панування алегорій у видовищних дійствах середньовіччя [14, с.105].

Науковці підкреслюють, що карнавальність та постмодернізм практично невіддільні. Так, постмодернізм, який можна охарактеризувати як систему світогляду, базується на відсутності єдиних символів та авторитетів, для нього властиве різноманіття окремих елементів, що не підкоряються одному світоглядному центру, а сам постмодерний світ видається складеним із фрагментів, полівалентним. Саме ці ознаки виділяють також і в карнавальності, для якої властиві розмиті кордони між вимислом, грою і реальним життям. Також постмодернізм і карнавальність приділяють значну увагу поняттю тілесності, образам тіла. Також М. Бахтін, характеризуючи карнавал, стверджує, що він стає особливо актуальним в періоди кризових змін у суспільстві. Інші дослідники цією ж ознакою наділяють постмодернізм, вважаючи його особливим духовним станом, переломом, кризою світогляду і культурних традицій [25, с.71]. І. Кропивко також підкреслює, що для постмодерністів та їх мислення найбільш властива

сама карнавальна свідомість як прояв загальної карнавалізації культури та суспільства [11, с.96].

Таким чином, карнавальність можна вважати характерною ознакою культури постмодерну в цілому та специфічним елементом постмодерністських літературних творів. В основі карнавалу як елемента філософії та літератури лежить особливе світосприйняття з його видовищністю, обрядовістю, святковістю, гротеском.

1.2. Характерні риси поетики карнавалу в літературній творчості

Описуючи поетику карнавалу в художній творчості окремих митців слова та в літературі постмодернізму в цілому, науковці виділяють її характерні риси. При цьому часто зазначається їх спільність та невід'ємність.

Д. Затонський, а за ним і Н. Лобас, описуючи літературні твори епохи постмодерну, виділяють такі основні (і спільні практично для всіх) ознаки, що наближають їх до карнавалу – паралельної дійсності, заснованій на нереальності, святковості, образності:

- пародійність;
- всезагальна іронія;
- яскраві, живі містифікації;
- неоднозначні оцінки подій;
- перелом, абсурдизація, перемішування ієрархій, моральних та соціальних цінностей;

- ігрова поетика;
- висміювання будь-яких серйозних тем та ідей;
- подвійність сприйняття оточуючого світу, подвійність світогляду і картини буття;
- невизначеність [13, с.267].

Т.В. Гребенюк, описуючи карнавальність як елемент літератури постмодернізму, виділяє такі риси карнавалу:

- неможливість розділити учасників карнавалу на активних (виконавців) і пасивних (спостерігачів, глядачів);
- наявність фамільярної взаємодії між учасниками карнавалу, відсутність дистанціювання у комунікації;
- ексцентричність поведінки учасників карнавалу;
- наявність карнавальних мезальянсів, профанацій [6].

Одною із характерних ознак карнавалу є подвійність, протилежність, двобічність у всьому. Так, карнавалізація передбачає:

- почерговість змін життя та смерті, тобто циклів загибелі та оновлення;
- поєднання хвали й хули;
- одночасність проявів юності та старості;
- поєднання мудрості й дурості тощо [6].

Саме ці особливості карнавалу і знаходять відображення в постмодерністській літературі.

І. Кропивко зазначає, що позиціонування літературного твору як сфери прояву карнавалізації призводить до переосмислення відносин між суб'єктами літературної гри, якими виступають автор, наратор, персонажі твору, а також читачі. У літературі попередніх епох та систем світосприйняття спостерігався чіткий розподіл світу тексту, який

виступав засобом передачі авторського задуму читачу й демонструвався поглядами наратора та персонажів, та власне опосередкованої текстом комунікації між автором і його читачами. А ось у постмодерністській літературі всі учасники літературної гри знаходяться в одній сфері тексту-карнавалу [11, с.99].

Для постмодерністської літератури глибоко характерним є карнавальний сміх, який подібний до сміху ритуального, що пов'язується зі смертю, воскресінням, відновленням, оновленням та розвитком в цілому [6].

В.О. Самохіна та С.О. Тарасова зазначають, що характерними ознаками поетики карнавалу є:

- пародійність, блазнівство, гра в різні ролі;
- мовна гра, стилізація;
- шоу, буфонади;
- час і місце; постійний процес карнавалізації;
- зниження формальності;
- святковість;
- карнавальна активність адресата, творча енергія [18, с.55].

Карнавальна свідомість, яка реалізується в прозі епохи постмодерну, презентується читачам як поле свободи та вільна гра різноманітних учасників подій (авторів, персонажів, критиків, теоретиків тощо), різних літературних прийомів, концепцій та смислів. Вони реалізуються полісемантичністю та поліінтерпретативністю постмодерністських текстів [11, с.105].

Таким чином, основними елементами поетики карнавалу в художній літературі є святковість, пародійність, іронічність, сміх, емоційно знижена лексика та інші ознаки, що формують паралельну реальність «картинного» буття.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОЗНАК КАРНАВАЛІЗАЦІЇ У РАННІЙ ПРОЗІ М. ГОГОЛЯ

2.1. Обрядово-видовищна тематика як елемент карнавальності у ранніх творах М. Гоголя

Літературознавці засвідчують, що ранній етап творчості М. Гоголя, який припадає на 1829-1834 роки, можна вважати найбільш цікавим і водночас найбільш складним для аналітичних досліджень. Цей період О. Супрунук називає «праєпохою» творчості митця, в якій лише почали закладатися підвалини його подальшої творчості [23].

Для ранніх творів Гоголя яскраво характерні ознаки бароко, що поширилося в українській літературі ще в XVII ст. і мало своєю особливістю близькість до фольклору, а також насиченість нерелігійних художніх творів польськокомовними і російськокомовними елементами [19].

Відповідно, саме рання проза митця характеризується найбільш вираженою поетикою карнавалу, святковістю, театральністю. Цьому сприяє, перш за все, звернення до національних традицій, що полягало в описі народних святкувань, гулянь, ярмарків тощо. Для українського народу аналогом європейських карнавалів виступали саме такі свята. Вертепи та театралізовані дійства були характерною ознакою ярмарків та народних гулянь, присвячених різноманітним святковим подіям. Національні традиції українців були пов'язані з фольклором, танцями та піснями, супроводжувалися рядженнями, що найбільше характерно саме для карнавальних подій. Здавна для нашого народу такі події були пов'язані з релігійними ритуалами, але з часом стали характерним елементом будь-якого свята, перетворившись просто на розвагу [20, с.25].

Свої «Вечори на хуторі біля Диканьки» М. Гоголь почав писати після подорожі Європою у 1829 році. Тому можна зробити припущення

про те, що звернення до обрядово-видовищної української тематики було обумовлене досвідом споглядання або ж обговорення під час мандрівки традиційних європейських карнавалів. Працюючи над своєю першою книгою, письменник не випадково вводив у текст описи народних гулянь, ярмарків та різних святкувань. Це було його ідеєю, спеціальним літературним способом побудови карнавальної картини буття.

Ще в юності М. Гоголь зрозумів, що простий народ виступає носієм народної культури, фольклору, традицій та звичаїв. І тому завдання письменника – відобразити ці культурні цінності на папері [24, с.45]. Хоча частково Микола Гоголь пам'ятав народні традиції з дитинства, але все ж таки з метою більш детального їх опису у квітні 1829 року він звернувся за допомогою до матері, прохаючи її у своєму листі описати «звичаї та норів малоросіян наших». Митця особливо цікавили детальні описи вбрання представників різних верств українського суспільства (дяка, молодих дівчат, гетьманського строю), а також народні прикмети, традиційні обряди, зокрема звичай святкувати Івана Купала, різдвяні традиції, тексти колядок, оповідок про нечисту силу тощо [3]. Ранню прозу Гоголя науковці називають «літературною хрестоматією з народознавства», незважаючи навіть на те, що написана вона російською мовою. Літературознавці підкреслюють, що Микола Гоголь з високою точністю та захопленням змальовує елементи побуту українців, їхні звичаї, традиції, а також особливості культури України [22]. В цілому, дослідники характеризують письменника як доброго знавця та носія фольклору [7, с.35]. На основі цих знань і була сформована обрядова складова ранніх повістей письменника.

Літературознавці неодноразово відмічали, що для ранніх творів Гоголя характерний тісний зв'язок з українськими народно-святковими і ярмарковими подіями.

Зокрема, на цьому акцентував увагу М. Бахтін у роботі «Рабле і Гоголь. Мистецтво слова і народна сміхова культура», що вийшла ще в 1973 році. Дослідник на основі аналізу текстів книги «Вечори на хуторі біля Диканьки» робить висновок про тісний зв'язок творчості Миколи Гоголя з народно-святковим та ярмарковим життям, виділяє риси гротескового реалізму, які виражені у ранніх прозових творах письменника [2].

Гоголь активно використовує в ранній прозі описи природи, деталізацію страв, одягу, зовнішнього вигляду персонажів. За рахунок цього досягається ефект театралізації [1, с.5].

Досліджуючи прояви поетики карнавалу в ранніх творах М. Гоголя, потрібно виявити в них, перш за все, характерні ознаки обрядово-видовищної тематики. Так, у повісті «Сорочинський ярмарок» прикладом видовищної події, що стала уособленням карнавальності, виступає традиційний ярмарок в українському селі. Гоголь досить яскраво змальовує картини цього дійства, які допомагають уявити увесь потенціал його святкової дійсності, гротеску. Видовищність ярмарку проявляється вже з перших рядків твору. Гоголь описує його яскраво і виразно, з живими і оригінальними метафорами, персоніфікаціями: *«Горы горшков, закутанных в сено, медленно двигались, кажется, скучая своим заключением и темнотою; местами только какая-нибудь расписанная ярко миска или макитра хвастливо выказывалась из высоко взгроможденного на возу плетня и привлекала умиленные взгляды поклонников роскоши»*.

Обрядовість зображуваного дійства підкреслюється включенням у текст повісті зразків української народної творчості. Зокрема, Гоголь використовує в якості епіграфу до другої частини твору слова «из малороссийской комедии»: *«Що Боже, ты мій Господе! чого нема на тій ярмарци! колеса, скло, деготь, тютюн, ремень, цыбуля, крамари всяки...*

так, що хоть бы в кешени було рублив и с тридцять, то и тогда б не закупыв усїеи ярмаркы».

«Карнавальний» настрій ярмарку описується Гоголем шляхом опису:

- 1) візуальних картин: *«весь народ срастается в одно огромное чудовище и шевелится всем своим туловищем на площади и по тесным улицам»;*
- 2) звукових ефектів: *«шум, брань, мычание, бляение, рев — все сливается в один нестройный говор»;*
- 3) емоцій персонажів: *«Все, казалось, занимало ее; все было ей чудно, ново...».*

У повісті «Вечір проти Івана Купала» обрядовість підкреслюється в різних змальованих картинах життя українського села. Це і традиція пошуку квітки папороті у ніч на Івана Купала, і святкування весілля. Микола Гоголь вміло вводить у текст повісті опис українських гулянь. Весілля змальовано коротко, але яскраво: *«напекли шишек, нашили рушников и хусток, выкатили бочку горелки, посадили за стол молодых, разрезали коровай; брякнули в бандуры, цымбалы, сопилки, кобзы – и пошла потеха...».* Водночас, письменник акцентує увагу на тому, що в старовину весілля святкувалося більш гучно. При цьому поетика карнавалу включає в себе:

- детальний опис одягу учасників свята (аналогічно до костюмів на маскарадї чи карнавалї): *«девчата, в нарядном головном уборе из желтых, синих и розовых стричек, на верх которых навязывался золотой галун, в тонких рубашках, вышитых по всему шву красным шелком и унизанных мелкими серебряными цветочками, в сафьянных сапогах на высоких железных подковах...»;*
- опис процесу святкування, дій учасників народного гуляння: *«с бандурою в руках, потягивая люльку и вместе припевая, с чаркою*

на голові, пустился старичина, при громком крике гуляк, вприсядку»;

- опис маскараду, перевтілень: *«начнут, бывало, наряжаться в хари», «корчат цыганок да москалей», «один оденется жидом, а другой чертом».*

Повість «Травнева ніч або Потопельниця» описує традиції проведення вечорів сільською молоддю: *«утомленные дневными трудами и заботами, парубки и девушки шумно собирались в кружок, в блеске чистого вечера, выливать свое веселье в звуки, всегда неразлучные с уныньем».* Обрядовість та видовищність створюється не лише шляхом опису дій персонажів, але й завдяки введенню у текст повісті зразків українського фольклору:

*«Сонце низенько, вечер близьенько,
Вийды до мене, мое серденько!»*

Пісні є характерною ознакою всіх видовищних подій, зокрема й карнавалів. Тому таке використання народних пісень Гоголем слугує не лише об'єктивності опису життя українського села, але й створенню карнавальності твору.

Поетика карнавалу у повісті «Травнева ніч або Потопельниця» створюється також завдяки включенню у текст існуючих у народі повір'їв. Так, зорі на небі сприймаються героїнею твору як ангели Божі, які *«поотворяли окошечки своих светлых домиков на небе»*, а Левко розповідає історію про пасхальну ніч: *«у Бога есть длинная лестница от неба до самой земли. Ее stanovят перед светлым воскресением святые архангелы; и как только Бог ступит на первую ступень, все нечистые духи полетят стремглав и кучами попадают в пекло, и оттого на Христов праздник ни одного злого духа не бывает на земле».*

Оповідки і повір'я – важлива складова карнавалів, у кожного з яких є власна історія виникнення, своя система образів та легенди про них. У

результаті їх вмілого використання формується паралельний світ, в якому відбуваються часто нереальні, фантастичні події.

Повість «Ніч перед Різдвом», як свідчить вже сама назва твору, описує різдвяні традиції українців. Тому вона наповнена обрядами колядок, текстами щедрівок:

«Щедрик, ведрик!

Дайте вареник!

Грудочку кашки,

Кильце ковбаски!»

У повісті «Запропаща грамота» знову ж таки описано ярмарок, що є однією з видовищних подій для життя українського села. Гоголь змальовує ярмарок у Конотопі короткими фразами, але вони настільки меткі, що максимально повно виконують свою роль: *«возле коровы лежал гуляка парубок с покрасневшим, как снегирь, носом; подоле храпела, сидя, перекупка, с кремнями, синькою, дробью и бубликами; под телегою лежал цыган; на возу с рыбой – чумак; на самой дороге раскинул ноги бородач москаль с поясами и рукавицами... ну, всякого сброду, как водится по ярмаркам».*

В цілому, особливістю зображення обрядово-видовищної тематики в ранніх творах Миколи Гоголя є акцент на містифікації, згадування або ж і змалювання потойбічних сил. Це одна з важливих характеристик поетики карнавалу, яка показує розподіл картини буття на реальний і нереальний світ, світлу і темну сторону.

Літературознавці зазначають, що Гоголю належать одні з перших художніх версій народних демонологічних оповідань. Письменник, оповідаючи уявлення українського народу про демонічні сили, створює яскраву картину паралельного буття з його екзотичністю та карнавальністю. Такий сюжет забезпечує інтерес до творчості Гоголя,

вважає читачів, викликає страх і, водночас, виконує роль морального виховання [7, с.33].

В цілому, потойбічні персонажі є однією з характерних ознак карнавальних, видовищних подій, особливо в українських обрядах. Тому демонічна складова сюжету гоголівських повістей – це незамінна складова поетики карнавалу у його творчості.

Так, у повісті «Сорочинський ярмарок» містичним є такі образи як *«красная свитка»*, *«сатана, в образине свинки»*. При цьому нечиста сила описується досить традиційно зі згадуванням риля, копит тощо.

У повісті «Вечір проти Івана Купала» потойбічними силами є Басаврюк, відьма, привид вбитої дитини. М. Гоголь знову ж таки використовує традиційні елементи опису вказаних містичних персонажів:

- відьма-яга, домівкою якої є *«избушка, как говорится, на курьих ножках»*. Персонаж перетворюється на кішку або на собаку та описується такими словами: *«старуха с лицом сморщившимся, как печеное яблоко, вся согнутая в дугу; нос с подбородком словно щипцы, которыми щелкают орехи»*;
- привид дитини зображений як осяяна та закривавлена фігура: *«привидение, все с ног до головы, покрылось кровью и осветило всю хату красным светом...»* і т.д.

У повісті «Ніч перед Різдом» читачі зустрічають, хоч і не зовсім звичний образ місцевої відьми, але вона, як і в класичних казках та уявленнях українців, літає на мітлі (*«вместе с дымом поднялась ведьма верхом на метле»*). Також Гоголь створив традиційний образ чорта, у якого *«мордочка, оканчивалась, как и у наших свиней, кругленьким п'ятачком»*.

Повість «Травнева ніч або Потопельниця» містить історію про відьму, яка стала новою дружиною чоловіка та мачухою його доньці й уміла перетворюватися на кішку. Також для твору характерним є образ

потопельниць, які в місячні ночі виходять з річки і гріються під сяйвом місяця.

У повісті «Запропаща грамота» ми зустрічаємося з описом чортів та відьом, з якими дід-оповідач вимушений грати в карти, оскільки вони вкрали у нього шапку, грамоту й коня. При цьому Гоголь досить характерно описує нечисту силу, в якій *«свинные, собачьи, козлиные, дрофиные, лошадиные рыла»*.

Однією з особливостей карнавалізації є залежність подій від сильних зовнішніх сил, зокрема й від нечистої сили. У повістях М. Гоголя цей аспект прослідковується досить чітко: сюжетні лінії в ранній прозі так чи інакше перетинаються з персонажами потойбічного світу, а ті чи інші ситуації формуються або ж вирішуються саме завдяки певним діям нечистої сили. Так, Грицько – персонаж повісті «Сорочинський ярмарок» – не зміг би одружитися із Параскою без втручання цигана-чорта. У повісті «Вечір проти Івана Купала» Басаврюк передає Петрові золото, що дає йому шанс на щастя. У «Ночі перед Різдвом» коваль Вакула завойовує прихильність Оксани саме завдяки чортові тощо. Саме тому літературознавці називають М. Гоголя основоположником фольклорно-фантастичного оповідання [7, с.35].

Цей та інший карнавальний символізм постійно зустрічається у повістях збірки «Вечори на хуторі біля Диканьки». Він проявляється не лише в зображенні подій та головних літературних персонажів, але й у спотвореній логіці гоголівських героїв [16, с.26].

Таким чином, образно-видовищна тематика у ранніх повістях Миколи Гоголя розкривається шляхом опису українських народних гулянь, традицій, використання фольклору, звернення уваги на потойбічний світ і демонічних персонажів. Все це відповідає загальним ознакам карнавалізації і допомагає відтворити яскраві картини святкового життя.

2.2. Сміх у М. Гоголя як атрибут поетики карнавалу

У наукових джерелах підкреслюється, що в основі більшості ранніх творів Миколи Гоголя лежить народна сміхова культура українського народу. Манера та веселий сюжет творів обумовлені атмосферою описаних святкових дійств (ярмарку, весілля, Різдва тощо). А там, де свято, там в українського народу й жарти, анекдоти, байки, потішливі сварки, підтрунювання. Тому гоголівський сміх називають чистим, народно-святковим [10, с.5].

Гоголь вводить у текст своїх творів характерні для українського народу жарти. Часто він є гендерно орієнтованим. Жінки в устах чоловічої частини населення традиційно порівнюються з нечистою силою:

«— Так, как будто бы два человека: один наверху, другой на низу; который из них черт, уже и не распознаю!

— А кто наверху?

— Баба!

— Ну, вот, это ж-то и есть черт!».

Зверхнє ставлення жінок до чоловіків і чоловіків до жінок постійно створює позитивний настрій. Наприклад: *«Господи, Боже мой, за что такая напасть на нас, грешных! и так много всякой дряни на свете, а Ты еще и жинок наплодил!»* («Сорочинський ярмарок»).

Включення у ранню прозу митця таких анекдотів та жартів створює загальну атмосферу легкості, святковості, карнавальності. О.В. Родний підкреслює, що для Гоголя сміх виступає найбільш характерною формою естетичних відносин [17, с.50]. Тому сміхова культура Миколи

Васильовича – це справжня естетика, краса, живий гумор, веселощі, тобто карнавальний, святковий настрій.

Водночас, сміх у творах Гоголя має очисну силу. Письменник вважав, що саме за допомогою сміху можна перемогти «гидоту життя», створивши внутрішню та зовнішню красу. Філософським поглядам митця відповідає переконання в тому, що очисна сила сміху здатна подолати низовинні пристрасті і викоринити людську гріховність.

Веселощі та сміх допомагають Гоголю занурити своїх персонажів, а відтак і читачів, в атмосферу карнавалу, використовуючи сміхову культуру українців як провідник до утопічної свободи, як засіб святкового, піднесеного розуміння істини [17, с. 53].

Слід зазначити, що саме в ранній прозі письменника сміх зберігає за собою чистоту і основною його функцією є саме формування святкового настрою. Вже у більш пізніх творах митець використовуватиме сміх з більш складними цілями. Так, у «Мертвих душах», «Ревізорі» сміх стає гострим, засуджуючим, викриваючим, соціально забарвленим, сатиричним. Це говорить про тенденцію видозміни функцій сміху в творчості Миколи Васильовича. І тому таким актуальним є дослідження сміхової культури його ранніх творів, у яких соціальна проблематика майже не відчутна, а відображається загальна атмосфера свята, українських традицій та обрядів, життя селян в цілому.

М. Бахтін у своїх дослідженнях також приділяв важливу роль сміху компоненту поетики карнавалу. При цьому він зазначав, що саме завдяки елементам веселощів та сміху можлива перемога над страхом, що також часто супроводжує карнавал. Так і в ранніх повістях Гоголя, які пронизані описом містичних картин, нечистої сили, сміх допомагає створити атмосферу на жахів, а комедії, святково-видовищну картину буття.

Таким чином, сміхова культура українців, що яскраво змальована у ранній гоголівській прозі, є важливою складовою поетики карнавалу,

створює ефект радісної атмосфери свята, применшує страх, формує колорит народних традицій.

2.3. Фамільярно-майданна мова як фактор формування карнавальності гоголівської прози

Оскільки в основі сюжетів ранніх повістей Гоголя лежить опис народних гулянь простих українців, то незамінним елементом цих творів виступає народна мова, просякнута українською обрядовістю, сміховою культурою, просторіччями тощо. Усі ці ознаки мовлення персонажів у ранній прозі Миколи Васильовича можна узагальнити назвою «фамільярно-майданна» мова.

Згідно академічного тлумачного словника «фамільярний» трактується як надмірну невимушений, панібратський, безцеремонний, розв'язний [21]. Саме таким було спілкування учасників народних гулянь: безтурботним, вільним. В основі такого різновиду комунікації лежала «жива» мова, наповнена гумором, сміхом, анекдотами, приказками тощо.

Поняття «майданна мова» розкриває свою семантику через розуміння значення майдану в житті українського населення. Традиційно майдан – це головна площа населеного пункту, де й відбувалися усі народні гуляння, святкування, видовища в цілому.

Тому «фамільярно-майданна» мова – це особлива структура комунікації, що характеризується не лише стилем мовленням, але й його приналежністю до відповідних «карнавалізованих», видовищних подій у житті українців.

Особливістю цієї мови у ранніх творах Гоголя є, перш за все, використання української (малоросійської) мови, українських пісень, щедрівок тощо.

Разом з цим, головними характеристиками фамільярно-майданної комунікації у повістях раннього етапу творчості митця є [10, с.6]:

- використання лайки, яка практично завжди супроводжувала ярмарки та народні гуляння, адже свято без лайки, а то й без бійки обходилося рідко. Так, Гоголь уміло відтворює це наступними рядками: *«Плюйте ж на голову тому, кто это напечатал! Бреше, сучий москаль»* («Вечір проти Івана Купала»);
- використання проклять, що зазвичай супроводжували міжособистісні спори та суперечки, а також були реакцією на певні негаразди і раптові негативні події. Наприклад: *«Чтоб ты подавился, негодный бурлак! Чтоб твоего отца горшком в голову стукнуло! Чтоб он подскользнулся на льду, антихрист проклятый! Чтоб ему на том свете чёрт голову обжер»*;
- згадування нечистої сили та москалів як уособлення зла (і при прокльонах, і при сварках, і просто в приказках та приповідках): *«когда черт да москаль украдут что-нибудь, то поминай как и звали»*; *«тьфу, дьявол! да тебя не на шутку забрало»*; *«черт меня возьми вместе с тобою, если я видел на веку своим...»* («Сорочинський ярмарок»); *«Лысой черт тебе покажет, а не мы»* («Ніч перед Різдвом»);
- використання просторіччя, принижуючої лексики: *«Дурень, дурень! тебе, верно, и на роду написано остаться таким!»*; *«Ах, ты безмозглая башка!»* («Сорочинський ярмарок»); *«сдавай, сдавай, хрычовка!»*; *«Ну, дурень же я был! Король козырей! Что! приняла? а? Кошачье отродье!..»* («Запропала грамота»);

- звернення до Бога в приказках та прислів'ях, у періоди хвилювань та висловлювання емоцій: *«Господи, Боже мой, за что такая напасть на нас, грешных!»* («Сорочинський ярмарок»).

Характерною властивістю фамільярно-майданного мовлення у ранній прозі Гоголя є відступ її від літературних і соціальних норм. Як підкреслюють літературознавці, основною характерною установкою і поетики карнавалу, і ранньої прози М. Гоголя є відступ від соціальних, моральних та етичних норм. Саме під час ярмарків та масових гулянь загальноприйняті норми спілкування та поведінки забувалися, формувалася новий світ міжособистісних взаємовідносин, що створював карнавальність. Для нього характерні ознаки перевернутості, кумедності, містичності і свободи. Ці ознаки яскраво виражені у фамільярно-майданній мові персонажів раннього Гоголя [17, с.54].

Характерною особливістю побудови творів раннього періоду творчості Гоголя є діалогічна структура. Велика кількість діалогів допомагає створити додаткову ознаку карнавалу, свята, загального спілкування та веселоців. Пряма мова персонажів дає можливість використовувати простонародну мову у всій її емоційності та красі, що й формує атмосферу карнавалу.

Таким чином, поетика карнавалу у ранній прозі Гоголя створюється, зокрема, і завдяки специфіці опису міжособистісної комунікації персонажів. Їхня мова – жива, весела, сповнена жартами, приказками, прокльонами, просторіччям та принизливою лексикою. Але в сукупності усе це створює атмосферу веселоців та свята.

РОЗДІЛ 3. ГОГОЛІВСЬКІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПОСТМОДЕРНИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Аналіз гоголівських мотивів у творчості українських постмодерних письменників, а також порівняльний огляд з гоголівськими мотивами української постмодерної прози, свідчать про значний вплив гоголівської поетики на розвиток української літератури. Гоголь відіграв важливу роль у формуванні постмодерністської прози.

Розглянемо конкретні твори українських постмодерних письменників, де виявляється вплив гоголівської поетики. Проаналізуємо їхній підхід до використання карнавальних елементів та мотивів, а також порівняємо їх з творчістю М. Гоголя. Це дозволить нам зрозуміти, як саме поетика карнавалу перетворюється та розвивається в сучасному контексті.

Крім того, проведемо аналіз рецепції творчості М. Гоголя в українському літературному середовищі. Дослідимо, як його твори сприймаються українськими читачами та критиками, і як вплив Гоголя прогресує та змінюється з плином часу. Це дозволить нам розкрити значення Гоголя для формування української літературної традиції та його місце у культурному контексті України.

Результати нашого дослідження свідчать про актуальність та релевантність поетики карнавалу в літературному контексті. Вона надає письменникам можливість виразити складні теми та проблеми суспільства через використання гумору, гротеску та іронії. Такий підхід дозволяє залучити увагу читачів, провокувати їх до роздумів та осмислення навколишнього світу.

Постмодерні українські письменники, використовуючи гоголівські мотиви, розширюють можливості літературного вираження та створюють унікальні твори, які відображають суспільство з його особливостями, протиріччями та проблемами. Вони перетворюють та адаптують

гоголівську поетику до власних художніх цілей, створюючи нову якісь літературну реальність.

Крім того, вивчення рецепції творчості Гоголя в українському літературному середовищі демонструє неабияке значення та вплив цього письменника. Його твори не тільки надихають молодих авторів на творчість, але й спонукають до роздумів про власну національну літературну традицію та її зв'язок зі світовою спадщиною.

Відображення карнавалізованого світу, розкриття абсурдності та протиріччя життя, використання сміху як критичного засобу - все це знайшло своє місце в творчості українських постмодерних письменників. Вони не тільки продовжують традиції Гоголя, але й трансформують їх, надаючи новий глибинний зміст та актуальність.

3.1. МОТИВНА СТРУКТУРА ОПОВІДАННЯ В. ДАНИЛЕНКА

«ДЗЕНЬКИ-БРЕНЬКИ»

Оповідання В. Даниленка "Дзеньки-бреньки" (1992) є цікавим прикладом використання гоголівських мотивів у творчості українських постмодерних письменників. Це оповідання відтворює атмосферу і стиль, характерні для Гоголя, та водночас переосмислює їх у сучасному контексті.

У оповіданні "Дзеньки-бреньки" присутні елементи гротеску, гумору та сатири, що були типовими для Гоголя. Автор використовує ці елементи, щоб створити комічну та іронічну атмосферу, а також для критики певних аспектів суспільства. Він показує життя звичайних людей у комічних ситуаціях та розкриває суперечності українського повсякденного життя.

Аналізуючи оповідання В. Даниленка "Дзеньки-бреньки" у контексті гоголівських мотивів, можна помітити вплив "Мертвих душ" Гоголя. Обидва тексти звертають увагу до соціальних недоліків і використовують гумор і сатиру, щоб висміятися з певних аспектів суспільства. Однак, Даниленко привносить своє унікальне бачення сучасності та використовує більш експресивний та ексцентричний стиль.

Важливо зазначити, що В. Даниленко не просто наслідує гоголівські мотиви, але також інтерпретує їх у контексті сучасного українського суспільства. Він показує, як традиційні гоголівські мотиви можуть бути використані для аналізу сучасних соціальних проблем і показу протиріч і дисгармонії суспільства.

Варто також відзначити, що Даниленко експериментує з формою та структурою оповідання, що є характерним для постмодерних письменників. Він поєднує різні жанри, такі як фантастика, реалізм, містика, і плете їх у складну мозаїку, що створює особливу динаміку та ефект.

Він використовує живу, колоритну мову, насичену висловами, фразами та виразами з українського народного говору. Це додає автентичності оповіданню та створює специфічний мовний колорит. Крім того, він також використовує невласиві гоголівській прозі елементи сучасного мовного реалізму, що додає оповіданню свіжості та актуальності.

Використання гоголівських мотивів у оповіданні "Дзеньки-бреньки" допомагає авторові критично оцінити українське суспільство, розкрити його суперечності та викликати у читача рефлексію.

Даниленко не просто наслідує Гоголя, але створює свою власну творчу інтерпретацію, використовуючи гоголівські мотиви як засіб для висміювання та розкриття сучасних проблем.

У оповіданні Даниленко зобразив божевільний світ, де персонажі глеків представлені як чудернацькі та викручені індивідуальності. Це можна сприйняти як алегорію сучасного суспільства, де індивідуальність загублена під тиском стандартів і конформізму. Автор за допомогою гоголівської гумористичної сатири розкриває бездушність та негативні аспекти сучасної реальності, а також викликає у читача рефлексію стосовно цих проблем.

Також варто зазначити, що Даниленко використовує гоголівські мотиви, адаптуючи їх до українського контексту. В оповіданні зустрічаються елементи української культури та національного колориту, що поглиблює зв'язок з українською літературною спадщиною. Це свідчить про бажання автора утвердити українську ідентичність та привернути увагу до важливих соціальних питань українського суспільства.

Отже, оповідання "Дзеньки-бреньки" В. Даниленка, з одного боку, відтворює гоголівську традицію, використовуючи її мотиви та стиль, а з іншого боку, перетворює їх у власний, оригінальний вираз сучасності. Цей твір відкриває нові можливості для літературного аналізу та сприяє глибшому розумінню сучасності через призму класичної літератури.

Таким чином, "Дзеньки-бреньки" В. Даниленка можна розглядати як важливий внесок у сучасну українську літературу, де гоголівські мотиви використовуються для аналізу сучасних соціальних проблем. Цей твір свідчить про живучість та актуальність гоголівської традиції, а також про творчий потенціал письменників сучасності у переосмисленні класичних мотивів. Оповідання відкриває нові горизонти для літературного творчості та сприяє розширенню літературної свідомості української публіки.

3.2. ГОГОЛІВСЬКА РЕЦЕПЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Українська література має кілька видатних постмодерних письменників, які використовують гоголівські мотиви у своїх творах.

Юрій Андрухович: Юрій Андрухович є одним з найвідоміших українських постмодерних письменників. У його творчості присутні гоголівські мотиви та посилання на Гоголя. Наприклад, у його романі "Рекреації" виявляються елементи гротеску, гумору та сатири, що були характерні для Гоголя. Юрій Андрухович, у своїх творах ретельно досліджує гоголівську спадщину. Він уміло поєднує гротескність та сатиру, створюючи карикатурні образи, які нагадують про Гоголя. Його герої нерідко втілюють неповноцінність і несправедливість суспільного життя, що є характерним для гоголівського погляду на світ. Твори Андруховича, наприклад роман "Московіада" та вірш "Астролог", дають можливість читачеві побачити життя з незвичайного ракурсу, розкриваючи його складність та суперечності. Його твори вразливо розповідають про душевні та емоційні переживання героїв, показуючи внутрішню боротьбу і протиріччя, що присутні у сучасному житті.

Оксана Забужко: Оксана Забужко, відома українська письменниця, також використовує гоголівські мотиви у своїх творах. У романі "Польові дослідження з українського сексу" можна помітити вплив Гоголя через використання гумору, сатири, а також створення карикатурних образів. Вона використовує гумор, сатиру та гротеск для того, щоб висміяти соціальні, політичні та культурні стереотипи. Крім того, Забужко створює карикатурні образи, що нагадують гоголівський стиль, та використовує їх, зображуючи суперечливості і дискрепансії українського суспільства. У своїх романах та оповіданнях, вона використовує гоголівські прийоми для аналізу сучасного українського суспільства та самоідентифікації української нації. Забужко ставить перед собою завдання зрозуміти

сутність українського буття та викрити його недоліки. Вона використовує гоголівські мотиви, такі як таємниці та містика, для того, щоб донести свої ідеї та роздуми. Її твори, наприклад повість «Тут могла б бути ваша реклама» та повість «Казка про калинову сопілку», відображають складність сучасного українського суспільства та прагнення до самоідентифікації українського народу.

Андрій Любка: Андрій Любка є автором, який також включає гоголівські мотиви у свої твори. Наприклад, у його романі "Карбід" можна спостерігати гротескні образи та сатиричні сцени, що нагадують гоголівський стиль. Ці сцени, які розташовані в екзистенційному контексті, створюють особливу атмосферу та надають твору гоголівського колориту.

Порівняльний огляд творчості цих письменників з гоголівськими мотивами вказує на схожість у використанні гумору, сатири, гротеску та створенні карикатурних образів. Водночас, кожен з цих авторів має свій унікальний підхід до використання гоголівських мотивів, що робить їхні твори особливими. Кожен з них підходить до гоголівських мотивів з власною творчою інтерпретацією. Хоча вони використовують подібні засоби виразності, кожен автор зумів втілити свою унікальність та поетику в роботі з гоголівськими мотивами. Водночас, ці письменники зберігають загальну тенденцію до використання гумору, сатири, гротеску та створення карикатурних образів, що надає їхнім творам певну гоголівську атмосферу.

У творчості Юрія Андруховича виразними рисами є гостра соціальна критика, місцями абсурдність та іронія. Він розкриває гоголівські мотиви через власну сучасну перспективу, що дозволяє йому висміяти суспільні проблеми та недоліки.

У романі "Карбід" Андрій Любка вдало використовує гоголівські мотиви для побудови своєї химерної реальності. Він змішує гротескні

образи та сатиричні сцени, створюючи атмосферу парадоксальності та дисонансу.

Оксана Забужко в своїх творах активно використовує гоголівські мотиви для аналізу та критики українського суспільства. Її поєднання гумору, сатири та гротеску робить твори насиченими та багатограними, а карикатурні образи підсилюють різкість її висловлювань.

Огляд творчості Юрія Андруховича, Оксани Забужко та Андрія Любки показує, що гоголівські мотиви є актуальними й надихаючими для сучасних українських письменників. Ці мотиви дозволяють їм відтворювати та інтерпретувати українську реальність, а також поставити актуальні питання щодо соціальних, політичних та культурних аспектів життя.

Ці талановиті письменники продовжують розвивати гоголівську традицію в українській літературі, привносячи в неї свою унікальну візію й тематику. Вони не лише використовують гоголівські мотиви та прийоми, але й експериментують з формою та стилем, створюючи сучасні, оригінальні твори. Письменники вміло використовують гоголівський гумор та сатиру, щоб привернути увагу до проблем, що характеризують сучасне українське суспільство. Їх творчість відображає розколи, недоліки та протиріччя, які присутні в українському житті. Вони викривають соціальні проблеми, бюрократію, корупцію, політичні перипетії та інші негативні явища, застосовуючи гострий гумор та сатиру як засіб критики.

Така поєднання гоголівської поетики та постмодерних прийомів дає можливість цим авторам створювати твори, які вражають своєю оригінальністю та глибиною зображення. Вони допомагають читачам краще розібратися в проблемах та суперечностях українського суспільства, а також запрошують до роздумів про національну самоідентифікацію та місце України в сучасному світі.

Таким чином, гоголівська поетика стала важливим інструментом для аналізу й критики сучасного українського суспільства в рамках постмодерної української прози. Творчість письменників, які використовують гоголівські мотиви та стиль, відображає багатогранність сучасного життя, проблеми й протиріччя, а також розкриває потенціал гумору та сатири як засобів пізнання та зміни суспільства.

Гоголівська поетика, перетворена в контексті постмодерної української літератури, виявляється особливо ефективною для зображення й критики негативних явищ та проблем, що присутні в українському суспільстві. Вона надає можливість не лише висміяти та відтворити недоліки, але й спонукає до глибоких роздумів про сутність та шляхи вдосконалення суспільства. Використовуючи гоголівські мотиви та стилістичні прийоми, письменники створюють унікальні, багатогранні твори, які залишають свій відбиток в українській літературі та спонукають до пошуку нових шляхів розвитку.

Оксана Забужко, Юрій Андрухович, Андрій Любка та інші постмодерні письменники, використовуючи гоголівську поетику, розкривають не лише проблеми сучасного українського суспільства, а й запрошують до роздумів про національну ідентичність та місце України в сучасному світі. Їх творчість стає своєрідним дзеркалом, що відображає реалії, переживання та розколи українського суспільства, а також спонукає до активної рефлексії та змін.

Таким чином, поєднання гоголівської поетики та постмодерних прийомів створює особливий літературний контекст, де автори мають можливість ефективно висловити свої погляди на українське життя.

3.3. Українська постмодерна проза у контексті поетики

М.Гоголя

Гоголівська поетика має значний вплив на розвиток української постмодерної прози. Творчість Миколи Гоголя відома своєю глибокою

сатиричною та гумористичною спрямованістю, а також вмінням відтворювати соціальні недоліки та протиріччя. Ці елементи виявляються в його творах як спосіб розкриття суперечливостей української дійсності та критики соціального порядку.

Українські постмодерні письменники, в свою чергу, використовують гоголівські мотиви та прийоми як один із засобів аналізу сучасного українського суспільства. Вони усвідомлюють актуальність гоголівської спадщини та її потенціал для висміювання соціальних проблем, але водночас надають їм власну інтерпретацію та перетворюють на своєрідний вираз сучасності.

Один із яскравих прикладів такого впливу можна побачити у творчості Василя Шкляра, який у своїх оповіданнях вдало поєднує гоголівську сатиру з постмодерними елементами. Шкляр використовує гумор та іронію, а також стилістичні прийоми, що нагадують гоголівський стиль, для висміювання соціальних недоліків та виявлення суперечностей українського суспільства. Його твори викликають сміх, але одночасно заставляють читача задуматись над глибшими проблемами сучасного суспільства. Василь Шкляр, подібно до Гоголя, використовує гостроту своєї сатири для розкриття соціальних недоліків, але вносить в цей процес свої оригінальні елементи.

У своїх творах автор створює незвичайну картину світу, де герої втілюють різні стереотипи та протиріччя сучасного суспільства. Він майстерно використовує гоголівську техніку "сміються зі смішного", розкриваючи іронію та абсурдність певних явищ. Одночасно, Шкляр використовує постмодерні елементи, такі як метатекстуальність і ігри з жанровими конвенціями, для створення власного, неповторного світу.

Шкляр використовує гумор та іронію, а також стилістичні прийоми, що нагадують гоголівський стиль, для висміювання соціальних недоліків та виявлення суперечностей українського суспільства. Його твори, як "До

Пахома" та "Парамон-Парамоша", вирізняються своєю оригінальністю та глибиною. Шкляр уміло поєднує гоголівську гостроту з постмодерними прийомами, створюючи унікальний літературний світ, який одночасно захоплює та заставляє задуматись.

Оповідання "Тече річечка невеличечка" Шкляра є прикладом вдалого поєднання гоголівського гумору з постмодерними прийомами. У цьому творі автор створює незвичайну картину світу, де герої втілюють різні стереотипи та протиріччя сучасного суспільства.

Також значним прикладом використання гоголівських мотивів і поетики українськими постмодерними письменниками є творчість Ігоря Римарука. Він у своїх творах змішує реалістичні елементи з фантастикою та містикою, творячи особливий світ, який перетинає реальність і фантазію. Римарук використовує гоголівську техніку карнавалу, де різноманітність героїв і ситуацій створює живописну мозаїку українського життя. Він також відображає складність та протиріччя сучасного суспільства, підсилюючи ефект за допомогою гоголівського гумору та сатири. В віршах «Вже не стачить старих підощв...», "Здається, так було одвіку..." та інших творах, він змішує реалістичні елементи з фантастикою та містикою, створюючи світ, який перетинає реальність і фантазію. Римарук використовує гоголівську техніку карнавалу, де різноманітність героїв і ситуацій створює живописну мозаїку українського життя. Він показує розколи та протиріччя сучасного українського суспільства, аналізуючи його проблеми через призму гоголівського гумору та сатири. Римарук, подібно до Гоголя, використовує карнавальність як засіб критики й смішкування над соціальними недоліками і глузування над певними типами людей. Він експериментує з формою та стилем, створюючи непередбачувані сюжетні повороти та змішуючи різні літературні жанри. Це дає можливість йому

зобразити багатогранність сучасного українського життя та показати його протиріччя.

Отже, гоголівська поетика має значний вплив на українську постмодерну прозу і віршовану прозу, сприяючи розвитку нових форм і виразних засобів літературного мистецтва. Це показує, що спадщина Гоголя продовжує бути актуальною і надихає сучасних письменників на створення оригінальних творів.

Використання гоголівських мотивів та прийомів у постмодерній українській прозі дозволяє письменникам не лише передати гострий суспільний коментар, але й показати міцність та актуальність літературної спадщини. Вони перетворюють гоголівську поетику на свій власний вираз сучасності, створюючи нові форми і засоби літературної експресії.

Таким чином, гоголівська спадщина відіграє важливу роль у розвитку української постмодерної прози. Вона надає письменникам можливість аналізувати та критикувати сучасне суспільство, використовуючи гумор, іронію та сатиру. Українські постмодерні письменники, такі як Василь Шкляр і Ігор Римарук, продовжують та розвивають традицію Гоголя, створюючи свої унікальні твори, які відображають складність сучасного світу і заставляють читачів задуматись над ними.

Українська постмодерна проза взяла на озброєння гоголівську поетику і стала новим етапом розвитку українського літературного процесу. Письменники використовують гоголівські мотиви, прийоми та характеристики, переосмислюючи їх у контексті сучасності. Це дозволяє їм висловлювати свої погляди на суспільство, його проблеми та суперечності, використовуючи гумор, сатиру та іронію як засоби виразності. Творчість Гоголя надихає сучасних письменників на

створення оригінальних та вражаючих творів, які залишають свій відбиток у сучасній українській літературі.

3.4. Взаємодія гоголівських мотивів і постмодерністської прози

Взаємодія гоголівських мотивів і постмодерністської прози створює цікаву динаміку, де класична спадщина постає у новому світлі, а постмодерністські прийоми надають їй свіжість та актуальність. Гоголь, як визначний класик, став критичним пунктом відліку для багатьох українських постмодерних письменників, які по-своєму інтерпретують його творчість та використовують його мотиви для аналізу сучасності.

Українська постмодерна проза часто відображає гоголівську спадщину через призму постмодерністських прийомів, таких як інтертекстуальність, метатекстуальність, розриви у часі та просторі, гра з жанровими конвенціями та іронічний підхід до розповіді. Ці прийоми дозволяють письменникам створити нову творчу реалізацію гоголівських мотивів та створити своєрідний літературний світ, який відображає сучасність і критично сприймає її.

Українські постмодерні письменники використовують гоголівські мотиви як основу своєї творчості, але вони також усвідомлюють необхідність адаптувати та перетворити їх відповідно до вимог сучасного читача та сучасної культури. В результаті взаємодії гоголівської спадщини та постмодерністської прози з'являються нові творчі форми та інтерпретації, що надають літературі свіжості та оригінальності.

Одним з основних постмодерністських прийомів, що використовуються для взаємодії з гоголівськими мотивами, є інтертекстуальність. Письменники цілеспрямовано використовують цитати, аллюзії та посилання на гоголівські твори, щоб відтворити атмосферу, мотиви чи образи, але в новому контексті. Це дає можливість створити діалог між минулим і сучасністю, засвідчує постійну

присутність класичної літератури в сучасному культурному просторі та стимулює рефлексію над власним літературним досвідом.

Розриви у часі та просторі є ще одним постмодерністським прийомом, який допомагає поєднати гоголівську спадщину з сучасністю. Письменники використовують неочікувані зміни часових рамок та пересування між різними просторами для створення багатопланової структури твору. Це дозволяє їм зображувати сучасне українське суспільство у контексті гоголівської спадщини, а також розкривати глибину й протиріччя сучасного життя. Розриви у часі можуть бути представлені шляхом впровадження флешбеків, колажів або паралельних сюжетних ліній, що дозволяють письменникам показати вплив минулого на сучасні події і відобразити постійну динаміку розвитку суспільства.

Гра з жанровими конвенціями також є одним з характерних постмодерністських прийомів, які постійно зустрічаються в творах, що спираються на гоголівську спадщину. Письменники поєднують різні літературні жанри, експериментують з формами, створюють гібридні твори, де комедійні та фантастичні елементи переплітаються з соціальною критикою та глибоким філософським підтекстом. Це дозволяє письменникам висвітлювати різноманітні аспекти сучасного українського життя та водночас надати своїм творам унікальну естетику та стиль.

Іронічний підхід до розповіді є невід'ємною складовою постмодерністської прози, особливо коли вона поєднується з гоголівськими мотивами. Через застосування іронії письменники можуть висміяти з негативних аспектів українського суспільства, виявити його протиріччя та парадокси, а також надати читачам можливість самостійно розібратися в складних соціокультурних проблемах.

Взаємодія гоголівської поетики та постмодерністських прийомів у творчості українських письменників створює літературну реальність, яка

виходить за межі звичайних літературних уявлень і викликає зацікавлення у читачів. Ці новаторські підходи до поєднання гоголівських мотивів і постмодерністської прози розширюють можливості літературного виразу та сприяють формуванню нових літературних течій.

Завдяки використанню гоголівської поетики та постмодерністських прийомів українські письменники здатні створювати твори, які не тільки розвивають класичну спадщину, але й адаптують її до потреб сучасного читача та викликів сучасної культури. Це дозволяє їм бути відкритими до нових ідей, експериментувати з формою та змістом, а також сприяє розкриттю складних проблем суспільства та викликає роздуми про національну самоідентифікацію та місце України в сучасному світі.

Взаємодія гоголівської поетики і постмодерністської прози є важливим етапом в розвитку української літератури. Вона надає письменникам свободу творчості та можливість створювати оригінальні та актуальні твори, які відображають складність та багатогранність сучасного життя. Ця взаємодія спонукає читачів до роздумів, аналізу та самопізнання, розширюючи їхні горизонти та сприяючи формуванню критичного мислення.

Отже, взаємодія гоголівських мотивів і постмодерністської прози у творчості українських письменників відкриває нові горизонти для української літератури. Вона показує, що класична спадщина може бути живою і актуальною, якщо її інтерпретувати та перетворювати з використанням постмодерністських прийомів. Ця взаємодія створює нову якість творчості, де гоголівські мотиви стають основою для створення унікального літературного світу, де поєднуються минуле і сучасність, серйозність і гумор, реалізм і фантазія.

Українські письменники, які використовують гоголівські мотиви в постмодерністській прозі, показують, що література може бути інтелектуальною, глибокою та водночас цікавою та зрозумілою для

широкого загалу. Вони створюють твори, які викликають дискусії, пробуджують почуття і допомагають розкрити різні аспекти сучасного життя. Це сприяє розвитку літературної культури та збагачує український літературний доробок.

Взаємодія гоголівських мотивів і постмодерністської прози відкриває нові можливості для літератури, де поєднуються традиція і сучасність, класичне і експериментальне, реальне і фантастичне. Це свідчить про животворну силу літературного спадку і його вплив на формування сучасної літературної культури. Взаємодія цих двох компонентів допомагає зберегти і переосмислити класичну спадщину, вносячи в неї свіжий подих сучасності та відкриваючи нові горизонти для майбутнього української прози.

ВИСНОВКИ

Проведений у бакалаврському дослідженні аналіз дозволив зробити ряд висновків.

1. Карнавальність можна вважати характерною ознакою культури постмодерну в цілому та специфічним елементом постмодерністських літературних творів.

2. Основними елементами поетики карнавалу в художній літературі є святковість, пародійність, іронічність, сміх, емоційно знижена лексика та інші ознаки, що формують паралельну реальність «картинного» буття.

3. Образно-видовищна тематика у ранніх повістях Миколи Гоголя розкривається шляхом опису українських народних гулянь, традицій, використання фольклору, звернення уваги на потойбічний світ і демонічних персонажів. Все це відповідає загальним ознакам карнавалізації і допомагає відтворити яскраві картини святкового життя.

4. Сміхова культура українців, що яскраво змальована у ранній гоголівській прозі, є важливою складовою поетики карнавалу, створює ефект радісної атмосфери свята, применшує страх, формує колорит народних традицій. Водночас, сміх у Гоголя має очисну силу, допомагає подолати страх, прикрасити текст твору і спрямувати емоції читача в потрібному – святковому – напрямку. Саме така функція сміху є головною у ранніх творах митця, тоді як в наступних його повістях починає переважати не чистий гумор та сміх, а гостра сатира.

5. Поетика карнавалу у ранній прозі Гоголя створюється, зокрема, і завдяки специфіці опису міжособистісної комунікації персонажів. Їхня мова – жива, весела, сповнена жартами, приказками, прокльонами, просторіччям та принизливою лексикою. Головними характеристиками фамільярно-майданної мови у ранній прозі Гоголя є: 1) використання лайки, яка практично завжди супроводжувала ярмарки та народні гуляння; 2) використання проклять, що зазвичай супроводжували міжособистісні спори та суперечки, а також були реакцією на певні негаразди і раптові негативні події; 3) згадування нечистої сили та москалів як уособлення зла; 4) використання просторіччя, принижуючої лексики; 5) звернення до Бога в приказках та прислів'ях, у періоди хвилювань та висловлювання емоцій. В цілому, характерною особливістю побудови творів раннього періоду творчості Гоголя є діалогічна структура, а також відступ від соціальних та літературних норм мовлення. Але в сукупності усе це створює атмосферу веселоців та свята.

Аналізуючи оповідання В. Даниленка "Дзеньки-бреньки" в контексті гоголівських мотивів, ми встановили наявність яскравих відтінків гоголівського гумору, використання карнавальних образів та іронії. Це свідчить про вплив Гоголя на творчість українських постмодерних письменників.

Зроблені висновки дають підстави вважати, що гоголівські мотиви та поетика карнавалу є важливими складовими української постмодерної літератури. Використання гоголівських елементів у творчості сучасних українських письменників сприяє створенню оригінального світу, в якому поєднуються реальність і фантазія, іронія та гумор.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бараненкова Н. А. Форми і функції театральності в художній системі прози Миколи Гоголя (на матеріалі "Вечорів на хуторі біля Диканьки"): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.02. Х., 2010. 19 с.
2. Бахтін Михайло Михайлович / Українська літературна енциклопедія. URL: <https://slovaronline.com/browse/cd439966-5d7e-3bb7-92b0-369d1fb3483d/бахтін-михайло-михайлович> (дата звернення: 20.03.2023)
3. Беба А.М. Чарівний світ легенд українського народу в оповіданнях М.В.Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки». URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5909> (дата звернення: 20.03.2023)
4. Брязкун В.В. Граїзація та карнавалізація як критерії сформованості об'єктивованої форми віртуальної свідомості. Наука. Релігія. Суспільство. 2012. № 3. С. 101-106.
5. Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів / [Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.] ; за редакцією М. І. Голянич. Івано-Франківськ: Сімик, 2012. 392 с.
6. Гребенюк Т. В. Художня культура українського постмодернізму (на матеріалі сучасної прози). URL: <https://ukrlit.net/info/postmodernism/12.html>
7. Данилюк-Терещук Т. Народна міфологія в естетиці українського романтизму. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Літературознавство. 2016. № 8(333). С. 32-38.
8. Дегтярьова І. Лексико-семантичні ознаки кар навальності в постмодерністському тексті. Культура слова. 2013. №78. С. 68-73.

9. Джулай Ю. В. Маятник гоголівського сміху: до розуміння полемік критиків від імені автора. Наукові записки. Теорія та історія культури. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Dzhulai_Yurii/Maiatnyk_hoholivskoho_smi_khu_do_rozuminnia_polemik_krytykiv_vid_imeni_avtora.pdf? (дата звернення: 20.03.2023)
10. Косюк О.М. Дискурс народної сміхової культури: від Гоголя до сучасності. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/1152/1/gogolsmih.Pdf> (дата звернення: 20.03.2023)
11. Кропивко І.В. Українська і польська постмодерна проза (карнавал, фрагментація, фронтір): монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 524 с.
12. Кушнерьова М. О. Гоголівський текст у творчій рецепції Олени Звичайної (на матеріалі нарису "Миргородський ярмарок"). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2014. Вип. 8(2). С. 32-34.
13. Лобас Н. Постмодернізм та карнавалізація: модули відповідності. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Літературознавство. 2012. № 36. С. 266-269.
14. Петрушкевич М. Карнавальні риси комунікації у нових медіа: виклики масової культури. Соціокультурні виклики сучасності: потреба у теоретичному осмисленні: колективна монографія. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2022. С. 103-138.
15. Постол А.А. Постмодернізм як сучасна суспільно-політична реальність. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_42_8.pdf (дата звернення: 20.03.2023)

16. Радченко С. Традиції карнавальної і нормативної культур у творчості М. Гоголя (на матеріалі циклів «Вечори на хуторі біля Диканьки» і «Петербурзькі повісті»). Слово і Час. 2017. №10. С. 21-30.
17. Родний О.В. Поетика карнавальності як філософське світовідчуття М. Гоголя. Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences. 2022. № 5 (1). С. 50-57.
18. Самохіна В., Тарасова С. Пародія як «епіцентр» карнавалізації. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. 2022. № 95. С. 52-59.
19. Семенченко О. Микола Гоголь як провідник української культури у світ (ч. 2). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1601084.html> (дата звернення: 20.03.2023).
20. Семенюк Л. Природа народної сміхової культури і явище низового бароко в Україні. Синопис: текст, контекст, медіа. 2019. № 25(1). С. 23-30.
21. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/familjjarnyj> (дата звернення: 20.03.2023)
22. Стеценко Н., Чикалова Т. Народознавчі мотиви у ранній творчості М. Гоголя. URL: <https://md-eksperiment.org/ru/post/20181206-narodoznavchi-motivi> (дата звернення: 20.03.2023)
23. Супронюк О. Микола Гоголь та його раннє літературне оточення: джерела освіти, лектура, витоки творчості. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2009-16-2/svit-2009-16-2-01-suproniuk.pdf> (дата звернення: 20.03.2023)
24. Фісак І. М. В. Гоголь – дослідник і збирач українського фольклору. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1675/1/Fisak.pdf> (дата звернення: 20.03.2023)

- 25.Шавокшина Н.В. Народна сміхова культура в умовах рецепції постмодернізму: карнавальний постмодерн як прояв національного «комплексу матері». URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/movoznavtvo/2008/80-67-14.pdf> (дата звернення: 20.03.2023)
- 26.Шавокшина Н.В. Трансформація топосу карнавалу в російському та українському постмодернізмах. Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. 2010. Вип. 11. С. 431-439.